

O perspectivă poloneză asupra operei științifice a lui Mircea Eliade în Polonia: Andrzej Bronk

Magdalena FILARY*

Keywords: *phenomenology; profane; sacred; exegesis; Bronk*

Metodologia științei religiilor a fost subiectul câtorva publicații în Polonia, iar cea mai mare contribuție la completarea cunoștințelor privind metodologia și sistematizarea ei a avut-o Andrzej Bronk¹. În lucrările filozofului polonez, Mircea Eliade este, în sfârșit, reabilitat după ani de reticențe și deformări, iar multe aspecte ale operei lui își găsesc acum descrierea sistematică și contextuală.

În articolul său publicat ca prefață la traducerea poloneză a cărții lui Mircea Eliade *Istoria credințelor și ideilor religioase*, volumul 1, apărut la Varșovia în 1988, cu titlul *Człowiek – dzieje – sacrum – religia/ Om – istorie – sacru – religie*, Bronk tratează tema metodologiei științei religiilor la Eliade, spunând despre acesta următoarele:

O erudiție enormă în diferite domenii ale umanistici îi permite să treacă ușor granițele acceptate aici și să facă cercetări interdisciplinare. [...] Este maestru al formelor scurte eseistice, dar și al monografiilor ample de câteva volume. Avea mai multe daruri ale spiritului: noblețe și subtilitate, inteligență, curiozitate insașiabilă, hărnicie enormă și memorie bună. Eliade se mișcă ușor în timp și spațiu, punând tezele sale (adesea controversate) într-un mod prin care se dezvăluie orizonturi noi, imprevizibile până acum (Bronk 1988: V)**.

Cunoscătorii și criticii moștenirii literare a lui Eliade indică nu numai prezența în aceasta a diferitelor stiluri de a scrie și a straturilor semantice, ci și convergența și complementaritatea conținuturilor literare ale acesteia, conținuturi filozofice și de

* Universitatea din Craiova, România.

¹ Andrzej Bronk – s-a născut la 27 aprilie 1938 la Sopot și este filozof polonez, membru al Academiei Polone de Arte și Științe. În 1963 a absolvit Școala de filosofie și teologie și a devenit preot catolic. A continuat studiile la Facultatea de Filosofie a Universității Catolice din Lublin (KUL), iar în 1968 a susținut disertația cu titlul „Decidibilitatea ipotezelor fizicii teoretice”/ „În legătură cu concepția de verificabilitate a lui H. Mehlberg”. În 1971 a susținut lucrarea de doctorat cu titlul *Limba etnologiei după exemplul teoriei religiei lui W. Schmidt. Analiza metodologică*. În anii 1976–1978 a fost bursier al Fundației Humboldt în orașul german Bochum. În 1982 și-a susținut teza de abilitare, intitulată *Înțelegerea, istoria, limba: hermeneutica filozofică a lui H.-G. Gadamer*. În 1984 a obținut gradul de docent, iar în 1997 titlul de profesor. A fost și membru al câtorva organizații științifice și redacții, autor a numeroase publicații din domeniul metodologiei științelor și logicii generale, filozofiei religiilor, metafizicii, teoriei cunoașterii, istoriei filozofiei etc.

** Traducerea textelor din polonă în română îmi aparține (M.F.).

știința religiilor. Eliade trece ușor de la un domeniu la altul (beletristică, știința religiilor, etnologie, filologie) și de la o perspectivă cercetată la alta (istorică, comparativă, fenomenologică, psihologică, sociologică, filozofică, teologică), de la un spațiu geografic și timp istoric la altul.

Importanța excepțională a lui Eliade pentru cercetările asupra religiei o subliniază nu numai admiratorii, dar și criticii. Și aceasta deoarece Eliade, chiar neefectuând cercetări de teren, a dobândit, prin studii temeinice, cunoștințe impresionante care i-au permis să scrie despre aproape toate religiile.

Bronk reamintește că Eliade aparține celor mai eminenti istorici ai religiilor după cel de-al doilea război mondial, nu numai pentru faptul că a îmbogățit știința religiilor cu termeni noi (*homo religious* și *symbolicus*, religia arhaică și cosmică, hierofanie, arhetip) și că cercetările sale și-au pus amprenta asupra înțelegerii contemporane a sacrului, dar și pentru faptul că a realizat cercetări de sinteză, dincolo de date empirice. Astfel, Bronk spune:

Orice lucrare a lui privind știința religiilor este o dovadă a efortului intelectual enorm, atât în înclinația spre concret, cât și în încercarea de a vedea religia într-un mod complex. El a creat un stil propriu, unic și un limbaj plin de metafore și simboluri, ca un mod potrivit conform lui de a vorbi și de a scrie despre *sacrum*. Apreciind mai mult scrierea intuiției și asocierile creative, el acordă puțină importanță rigorilor metodologice ale lucrărilor sale. Materialul lor bogat empiric are, în principiu, un rol ilustrativ și explicativ. Un holism puternic și contextualizarea argumentelor lui Eliade fac ca discuția despre fiecare teză în parte să necesite includerea viziunii lui totale asupra religiei, istoriei și importanței pentru om (Bronk 1988: VII).

Apoi, Bronk declară că stabilirea poziției teoretice a lui Eliade este mai dificilă, din cauză că nu a consacrat prea multă atenție prezentării sistematice a concepției sale despre știința religiilor, chiar dacă a făcut mai multe observații, printre altele în *Patterns in Comparative Religion*, *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase* și *The Quest. History and Meaning in Religion*. Așa cum subliniază cunoscătorii ideilor lui Eliade, știința religiilor este pentru el, în același timp, o istorie a religiilor, o fenomenologie a religiilor, hermeneutică, pedagogie, antropologie filozofică și critica culturii contemporane, având ca scop popularizarea anumitor valori universale și culturale. El se opune ramificării științei religiilor în mai multe școli, direcții și discipline, conform tendinței de specializare, caracteristică științei contemporane. Dimpotrivă, aceasta trebuie să fie un fel de știință universală care integrează celelalte științe umane. Eliade se plânge că știința religiilor, abținându-se de la sinteze mai îndrăznețe și creative, pierde din creativitate și influență asupra culturii și vieții omenești. Eliade declară (și, practic, realizează acest program) că în știință cele mai importante sunt imaginația, ipoteza de lucru și sinteza creatoare, pentru că numai astfel se poate ajunge la înțelegerea fenomenelor religioase.

Bronk explică faptul că motivul principal la Eliade de a cerceta religia este dat de grija pentru starea actuală a culturii occidentale. Eliade acordă istoriei religiilor un rol semnificativ în formarea aspectului cultural al lumii. Un scop asemănător îl au astăzi istoricii ai religiilor contemporani, teoreticienii ai culturii, filozofii și teologii ca,

de exemplu, Paul Tillich². Mai departe Bronk spune că Eliade se arată ca oponent al materialismului și al tuturor ideologiilor raționaliste, precum și ca proroc care prevede renașterea religiozității în secolul care vine. Constată negativ că lumea contemporană occidentală, acoperind *sacrum* și identificându-l cu *profanum*, a atins etapa finală a desacralizării. Toate aceste lucruri, cum spune Bronk, dau analizelor lui Eliade o trăsătură a antropologiei filozofice (sau chiar teologice), bazată pe premisele fenomenologiei și psihoanalizei lui Jung. Deși Eliade vrea să fie, în primul rând, istoric al religiilor, lucrările lui tratează și teme strict filozofice, cum ar fi, printre altele, cele pe tema cosmosului și a istoriei lui, a omului, a societății și religiei (Bronk 1988: IX).

Bronk subliniază că o trăsătură importantă în abordarea religiei de către Eliade este antireducționismul, spre deosebire de atitudinea reducționistă reprezentată (pentru Eliade) de Nietzsche, Marx și Freud. Iar includerea lui Eliade printre fenomenologi se datorează, printre altele, rolului pe care îl acordă diferenței între *sacrum* și *profanum*, opoziția față de felul reducționist și evoluționist de a vedea religia, precum și față de menționarea valorilor pozitive ale religiei necreștine. Bronk susține că principala premisă despre metoda hermeneutică a lui Eliade este teza că la baza diversității empirice a fenomenelor religioase stau structuri universale și drepturile reglementate de ele, spunând mai departe că în această situație verificarea tezelor lui Eliade poate fi numai din punct de vedere al creativității și prolificității în configurarea unei perspective ingenue asupra religiei.

Bronk se întreabă de ce Eliade vrea să treacă drept istoric al religiilor și nu, de exemplu, fenomenolog, din moment ce este clară aversiunea lui față de modul european de a înțelege istoria. Răspunsul oferit de Bronk nu este simplu. Acesta explică faptul că Hegel este pentru Eliade personificarea gândirii istorice, de aceea scriitorul român este antihegelian. Iar mai departe Bronk spune că anistorismul lui Eliade este o formă de protest față de „teroarea” istoriei înțeleasă linear, și prin urmare față de sentimentul de pasivitate, absurditate, pesimism și nihilism care s-a născut din aceasta. Astfel de atitudine aparține oamenilor care sunt produsul istoriei (ca marxistii) și celor care declară că valoarea omului este rezultatul istoriei (ca existențialiștii).

Această evadare în trecut și căutarea ajutorului în atitudinea religioasă, spirituală, arhaică, ascunsă și veșnic prezentă, au dus la reproșurile lui Eliade asupra conservatismului, și chiar pesimismului cultural.

Bronk spune că putem căuta zadarnic în lucrările lui Eliade definiția timpului sau a spațiului, precum și localizarea lumii arhaice. Aceasta este pentru el o categorie mai mult filozofică decât istorică. Putem presupune, printre altele, pe baza primului volum al *Istoriei credințelor și ideilor religioase*, că este vorba aici despre epoca de piatră, de la paleolitic până la neolitic. Lumea arhaică este opusul ontologic al lumii moderne. Din acest punct de vedere caracterul arhaic este, pentru Eliade, pur și simplu un mod de a fi al omului religios (*homo religiosus*), diferit de modul de a fi al omului laic (*homo historicus*) (Bronk 1988: XIV).

² P. Tillich (1886–1965) – teolog și filozof german, care după 1933 activează în SUA, fiind considerat unul dintre cei mai influenți gânditori protestanți ai secolului al XX-lea; în anii '60 ține un seminar științific împreună cu Eliade. Este cunoscut în special prin cele două volume ale lucrării *Teologia sistematică*.

Conform lui Bronk,

modul lui Eliade de a proceda în stabilirea structurilor fundamentale și sensurilor arhetipice ale lumii arhaice i-a adus reproșul de speculații în mod aprioric și prea mare libertate în exprimare (Bronk 1988: XIV).

Bronk adaugă că

în caracterizarea vremurilor arhaice Eliade se folosește destul de liber de constatările empirice și teoretice ale preistoriei și etnologiei, comparând materiale adunate din diferite părți ale lumii (de exemplu, din religii primitive, Orient, creștinism) (Bronk 1988: XIV).

Privirea lumii în contextul dihotomiei sacralului și profanului joacă rolul principal la Eliade. Bronk spune că nu trebuie căutată la Eliade definiția clară a sacralului, căci îl putem identifica doar intuitiv. Folosirea de către Eliade a noțiunii *sacrum* ca termen de bază în teoria religiei a adus reproșuri la adresa altor specialiști, precum Nathan Söderblom³ și Rudolf Otto, căci ideile lui Eliade sunt cele mai apropiate de ale acestora. A fost criticată și neclara poziție metodologică a *sacrum*-ului ca o categorie filozofico-teologică non-empirică. În legătură cu teza lui Eliade care spune că a fi om înseamnă a fi religios, religia este identificată pur și simplu cu cultura. Mai importantă pare să fie problema realității *sacrum*-ului: dacă acesta este numai o structură a psihicului uman (categorie antropologică) sau aparține realității care se află dincolo de om (categorie ontologică)? Bronk consideră că poziția lui Eliade față de această problemă nu este clară, întrebându-se mai departe cum putem împăca declarația că *sacrum*-ul, ca o categorie fundamentală antropologică, este „un element în structura conștiinței umane”, cu alta care spune că acesta este o realitate „transcendentă” și „transpersonală”, care nu se reduce la conștiința umană.

Bronk subliniază că

un rol foarte important, printre altele, în intermedierea arhetipurilor, Eliade îl acordă simbolurilor și miturilor. Problema simbolisticii a fost tratată de către el extrem de sistematic, de exemplu în *Imagini și simboluri* (Bronk 1988: XVIII).

În același timp, îl critică pe Eliade spunând următoarele:

Eliade, conform atitudinii sale fenomenologico-hermeneutice, acordă puțină importanță istoriei reale a simbolului. Simbolurile religioase nu dispar niciodată de tot, ci se transformă într-o simbolistică laică ireligioasă. El nu dă motive și mecanisme mai apropiate ale acestor schimbări și cel mult se poate presupune cât de importante sunt aici schimbările în sistemul de evaluare. [...] La Eliade nu există o graniță clară între mit, simbol și ritual (Bronk 1988: XIX).

Într-un final, Bronk spune că

Eliade este angajat personal pe partea *sacrum*-ului, religiei și omului, iar cărțile lui au în ele ceva profund religios. El ne amintește că a înțelege corect lumea și scopurile definitive ale omului este posibil numai în perspectiva *sacrum*-ului (Bronk 1988: XXI-XXII).

³ Nathan Söderblom (1866–1931) – a fost arhiepiscop de Uppsala, fondatorul termenului și noțiunii de «ecumenism», laureat al Premiului Nobel pentru pace în 1930.

În concluzie, se observă că Eliade a vrut să vorbească despre religie dincolo de orice teologii și dogme. Se consideră că modelul pentru concepția lui de creștinism cosmic a fost religiozitatea țăranilor români, despre care a crezut că păstrează elementele celor mai vechi credințe precreștine împreună cu cele creștine.

Bibliografie

- Bronk 1988: Andrzej Bronk, *Człowiek – dzieje – sacrum – religia*, [în:] Mircea Eliade 1988, p. V–XXII.
- Bronk 1998: Andrzej Bronk, *Zrozumieć świat współczesny*, Lublin, Editura TN KUL.
- Eliade 1988: Mircea Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, vol.1: *Od epoki kamiennej do misteriów eluzyjskich*, traducere de Stanisław Tokarski, Varșovia, Editura PAX.
- Eliade 1994: Mircea Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, vol. 2: *Od Gautamy Buddy do początków chrześcijaństwa*, traducere de Stanisław Tokarski, Varșovia, Editura PAX.
- Eliade 1994: Mircea Eliade, *Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*, prefață de Georges Dumézil, traducere de Alexandra Beldescu, București, Editura Humanitas.
- Eliade 2000: Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol.1–3, București, Editura Univers Enciclopedic.

Polish Perspective on Mircea Eliade's Scientific Work in Poland: Andrzej Bronk

The methodology of religion science has been the subject of several publications in Poland, and Andrzej Bronk had the greatest contribution to completing knowledge on its methodology and systematization of religion science. In the works of the Polish philosopher, Eliade is finally rehabilitated after years of reticence and deformation, and many aspects of his work now find the systematic and contextual description. Bronk deals with Eliade's religion science methodology in his article published as a preface to the Polish translation of Eliade's book *History of Religious Beliefs and Ideas*, volume 1, which appeared in Warsaw in 1988, titled *Human - History - Sacred - Religion*. For designating Eliade's methodology, A. Bronk uses the term 'historical phenomenology of religion'. Under other circumstances, he affirms that Eliade preferred to be recognised as historian, and not as phenomenologist of religions.